

DISSERTATIONIS II.

PARS ALTERA.

DE ENUNTIATIONE, SIVE JUDICIO.

CAPUT PRIMUM.

JUDICII PROPRIETATES. VI

§. I.

Judicii notio.

73 **JUDICIUM** inter, atque enuntiationem ea interest differentia, quam in vocibus, atque ideis reperiri docuimus (40). Enuntiatio est propositio, sive manifestatio interni judicii: idcirco judicium externum, aut vocale appellari non immerito posset. *Judicium* autem prout à mente concipitur, quin enuntietur, est actus mentis, quo rem alteram alteri convenire affirmat, aut negat, seu duas aut plures ideas simul connectit.

74 **Corol. 1.** Quando actus mentis est unius de altera idea simplex affirmatio aut negatio, judicium dicitur *simplex*; ut etiam simplex appellatur *propositio materialis*, sive enuntiatio judicii mentis verbis prolata. Hinc *propositio materialis simplex* tria saltem implicitè debet

continere; *subjectum* nimirum, *prædicatum*, et actum mentis has ideas per affirmationem aut negationem connectentis. Subjectum, prædicatum per *terminos* (44) exprimuntur: actus mentis à verbo *sum, es, est* declaratur: unde nulla est propositio materialis, in qua hoc verbum saltem implicitè non contineatur.

75 **Schol.** Quoniam maximoperè in omni propositione subjectum à prædicato internoscere oportet; ut hoc facile obtineamus, in propositionibus, in quibus verbum *sum, es, est* non exprimitur, præstabit ipsas in alias æquivalentes convertere, in quibus idem verbum palam expromatur: ex. g. Si propositio foret hæc. *Petrus amat Joannem*, in hanc converteretur: *Petrus est amans Joannem*; in qua statim apparet, *Petrus* esse subjectum, *amans Joannem* esse prædicatum. Sic etiam hæc propositio: *Studio philosophiæ excoluntur animi*, ad hanc traduceretur: *Studium philosophiæ est excolens animos*; ubi *studium philosophiæ* statim apparet esse subjectum, atque *excolens animos* esse prædicatum.

76 **Corol. 2.** Quod si tribus notionibus constare oportet judicium, perversitas aut rectitudo judiciorum à pravo, aut recto modo nostro concipiendi provenire debet. Divina sapientia ideo perfectissima est, quod omnia entium genera ita singillatim comprehendit, ut attributa, perfectiones, omnia denique, quæ in ipsis sunt, *nuda, et aperta sunt oculis ejus*; adeoque convenientias, disconvenientias, relationes, notionem denique universas, clarè, distinctè, ac

perfectissimè introspicit. Nullum igitur *judicium* (invidia careat verbum, quod pro re nata, non ad veritatem compono) nullum igitur iudicium erit in Deo, quod rectissimum non sit. In humana verò mente, quæ immensis ignorantiae tenebris offunditur, eo magis ad rectitudinem iudicia accedent, quò clariùs, ac distinctiùs ideas rerum conceperimus.

77 Corol. 3. Non satis est notionem sufficientem subjecti habere: æquè oportet et prædicatum cognoscere, ut ejusdem convenientia appareat intellectui; et versa vice prædicati notio poterit menti adesse, quin subjectum bene percipiat. En perversarum animi sententiarum originem ac fontem inexhaustum! Errare siquidem necesse est, qui aut de re non benè percepta aliquid decernit, aut quam rem benè percipit, objecto non cognito applicare præsumit.

78 Corol. 4. "Quibus de causis nihil oportet neque profiteri, neque affirmare, neque assertionem approbare, cohibereque semper et ab omni lapsu continere temeritatem; quæ tum est insignis, quum aut falsa, aut incognita res approbatur: neque hoc quidquam est turpius, quam cognitioni, et perceptioni assertionem, approbationemque præcurrere." (Tullius Acad. I. c. 12). Quod quidem Arcesilæ consecrarium sano sensu intellectum, prudentissimum est consilium.

§. II. *Nonnulla iudicii proprietates exponuntur.*

79 *Veritas, falsitas, certitudo, incertitudo, evidentia, atque obscuritas* hic novis exponenda sunt, antequàm ad ea, quæ ex his sequuntur, scientia, opinio, fides, dubium, suspicio, gradum faciamus: ab his enim iudicia nostra varias denominationes recipiunt, prout ab his afficiuntur; sive à diversitate, qua notionibus objecta percipimus. Si enim omnia æquè comprehensibilia forent, atque ita à mente conciperentur, diversitas nulla in iudiciis appareret.

80 *Veritas* igitur logica est conformitas, aut convenientia notionis cum objecto: *falsitas* autem, ab eo discrepantia. Iudicium itaque verum, aut falsum erit, prout objecto conforme, aut dissentiens fuerit. Plura alia vide artic. 138.

81 *Certitudo*, aut *incertitudo* status mentis quidam est, eamque citius attingunt motiva, quam iudicia. Nimirum quum indicia veritatis ita manifesta sunt, ut omnimodam nobis securitatem de cognitionis veritate pariant, tum certitudinem habere dicimus; secus incertitudinem. Planum igitur est, certitudinem à veritate; incertitudinem à falsitate toto coelo abesse. Nostra iudicia vera esse possunt, quin certi simus de eorumdem veritate: incerti plerumque sumus, quin falso iudicemus. Certitudo autem falsitatem omninò respuit: incertitudo et falsitati, et veritati sociari potest. Facili

ex dictis, quod iudicium *certum*, quod *incertum* appelleretur, dignosces. Cave tamen incertitudinem cum dubio confundas; quod pluribus erroribus occasionem dare solet. Vide infra n. 95.

82 Certitudo in *metaphysicam*, *physicam*, et *moralem* tribuitur. Metaphysica omnem securitatem inducit, rem aliter se habere non posse, quemadmodum est illa principiorum: *totum est majus sua parte: non potest res simul esse, et non esse etc.* *Physicam* certitudinem pariunt ea omnia, quæ juxta naturæ leges fiunt. *Moralis* denique certitudo humanæ prudentiæ legibus tantum nititur, quæ tamen eam securitatem in animum quandoque introducit, ut nullam majorem vel metaphysica pariat. Romanos orbis olim dominos, aut Sinenses existere, æquè nobis certum est, ac bis tria sex componere.

83 Schol. 1. *Moralem* certitudinem diversos gradus subire posse, nemo non videt. Humanæ quidem prudentiæ leges postulant, firmius me assentire rebus ab universa antiquitate testatis, quam his, quæ in quadam Provincia, aut Regno ab incolis in veris habentur.

84 Schol. 2. Minimè inficiandum certitudinem quamdam apparentem dari, quæ plures transversos agit, atque in falsitatem allidit. Qui hostiam consecratam inter alias temerè confusam videret, apparentem certitudinem haberet, inibi substantiam panis adesse, quæ fide docente, per consecrationem destructa est. Plura alia sunt, quæ in exemplum adduci possent, atque

ab imbecillitate humanæ conditionis repetenda sunt; ac fusiore calamo cap. 2. Dissert. quartæ exponuntur.

85 *Evidentia* illa appellamus, quæ ita clarè nobis apparent, ac si oculis intueremur. Iudicium itaque evidens eam claritatem, ac distinctionem notarum habere oportet, ac si nobis dilucidè, perspicuè, atque *intuitive* id quod affirmamus, præsentaretur. Evidentia igitur veritatem secum importat: evidentia tamen à veritate plerumque abest: quod non in mysteriis fidei tantum, verum in arcanis etiam naturæ secretis manifestum est. Ex his, quid iudicium *obscurum* sit, sine ulteriore explicatione concipies.

86 Divisionem evidentiæ in *metaphysicam*, *physicam*, et *moralem*, ex his, quæ de certitudine diximus (82) deduces. Evidentiam metaphysicam de his rebus geometricis, aliisque demonstratis; physicam de his, quæ legibus naturæ manifestè fieri constat; moralem demum ab hominum testimoniis repetimus.

87 Schol. Quod jam de certitudine (84) præmonitum fuit, ad evidentiam apparentem hic transferre oportet. Hujusmodi exempla Pyrrhonem Eleatem in eum scopulum impegerunt, ut de omnibus dubitaret, suum ipsum dubium in dubium revocans. Elleboro melius sanandos, quam argumentis convincendos pyrrhonicos philosophos, quidam auctor monet, cujus opinioni non illibenter me subscribo. Fusius hæc Dissert. 4. jam citata tractanda venient.

§. III.

Scientia, Fides, Opinio, cetera.

88 Si ad nostrum intellectum nomen *scientiæ* referatur, est cognitio certa, ac evidens per demonstrationem acquisita: et hæc quidem *actualis* nuncupatur. Habitus verò asserta demonstrandi, aut nexus veritatum in mente permanentium, *scientia habitualis* vulgò audit; eo quod facilitatem pariat ad ea, quæ ad scientiam exponendam pertinent, id enim nomine *habitus* intelligunt philosophi, dispositionem quamdam animi, quæ actum iteratione acquiritur ad rem expeditius, ac facilius exequendam. Quod si vox *scientia* ad veritates referatur; series quædam cognitionum evidentium peculiare objectum respicientium, veluti Geometria, Philosophia etc. *scientia* vocitatur.

89 Scientiam actualem non incongruè in *metaphysicam, physicam, et moralem* partiri possumus, quarum notiones ex supra dictis (82) de certitudine hauriendæ sunt, ne sæpius eadem repetamus. Solent etiam hæc nomina scientiis metaphysicis, physicis et moralibus applicari, quod ex modo loquendi faciliè dignoscitur.

90 *Opinio* est assensus mentis cum formidine. Hæc nimirum insignis est differentia scientiam inter, atque opinionem; illa omnem formidinem excludit; hæc quantumvis intellectum versus alteram partem inclinet, non ita securum reddit, ut certitudinem suis notionibus subesse existimet.

91 *Corollaria.* Objectum igitur scientiæ est verum, et certum; opinionis probabile, et incertum: scientia in veritatem intendit, opinio circa probabilitates versatur. Plura sunt, quæ opinando cognoscimus, quam quæ per certitudinem manifestantur. Qui veritatem assequi non potest, is opinionem sequatur, necesse est, ubi mentis iudicium ferendum occurrit. Hoc enim erit prudens, si adsint motiva sufficientia, ut iudicium proferatur. Quamvis enim sufficientia non sint, ut tamquam certum affirmetur objectum, sufficere possunt, ut de illo opinemur.

92 *Fides* est assensus mentis propter loquentis auctoritatem. Quod si loquens neque errare, nec in errorem inducere possit, quod uni Deo summè sapienti, et veraci convenit, fides divina dicitur. Qui verò ignorantia obnoxius est, et decipiendi copiam habet, *humanam fidem* exigere tantum potest, cuius firmitatis gradus postea dabimus.

93 *Dubium* est suspensio assensus mentis, quæ ex duplici capite oriri potest. I. Pluribus assensum suspendimus, eo quod nulla suppetant momenta rationum ad iudicandum, quod *dubium negativum* vocitant. Stellas esse pares, aut impares numero, ille tantum definiet, qui numerare stellas potest: *dubium* igitur nostrum circa astrorum numerum erit *negativum*. Cui verò rationum pondera ex utraque parte ita representantur, ut lancem in nullam partem inclinent, *dubium* subest *positivum*. Affinitas quædam inter *dubium*, et suspicionem interest.

Suspicio enim est quædam inclinatio mentis ad iudicandum, quin sententiam proferat, eo quod non habeat momenta sufficientia ad assensum exhibendum.

94 Schol. Ex dictis non ægrè deduces, quando sit propositio *scientifica*, *probabilis*, *de fide*, *ac dubia*. Scientifica ad scientias pertinet. Probabilis, quæ ob unam, vel plures rationes videtur esse vera; intellectum tamen non omni metu liberat, ne subsit iudicio falsitas. Propositio enim probabilis est opinionis enunciatio. Propositio dubia est, cui assentiri, aut dissentiri propter motivorum defectum, aut, æquilibrium non possumus.

CAPUT SECUNDUM.

Suppositio terminorum in propositione.

95 Ad hunc locum reservavimus, quæ num. 46 exponi debebant circa suppositionem terminorum, ut tironibus ad manum sint, usui in sequentibus capitibus futura. *Suppositio* igitur est acceptio termini in propositione, secundum significationem, quæ in ea usurpatur. Quum verò multimodis et significare et accipi voces possint juxta linguæ cujusque naturam, scientiarum, aut artium usum, arbitrariamque applicationem scribentis, aut loquentis, plures *suppositiones* sive *ceptiones* terminorum distinguere oportet.

96 1. *Suppositio materialis* est usurpatio vocis, quatenus est sonus articulatus. Hanc ac-

ceptionem passim adhibent grammatici. *Formalis* est significatio ipsa termini eo sensu, qui ab inventore linguæ inductus est.

97 2. *Formalem* suppositionem iterum dividunt in *logicam* (quam *simplicem* alii vocant), et *personalem*. Logica est acceptio termini in eo statu, quem in mente tantum habere potest: *homo est species*, id solum significare potest, quod juxta modum nostrum concipiendi, hæc vox *homo* significat (18). *Personalis*, ut ipsa vox indicat, ad rem in statu physico existentem refertur: ex gr. *Christus est homo*.

98 3. Rursus *personalis* subdividitur in *singulari*, *distributivam*, *collectivam*, *disjunctivam*, ac *disjunctam*. *Singularis* est, quæ rei individua applicatur: ex. g. *Alexander Darium vicit*: distributiva ea dicitur, in qua terminus universalis singulis individuis applicari debet eo modo, quo enunciatur affirmando, vel negando, *omne animal est sensitivum*; *nullus lapis sentit*, distributivam suppositionem continent, quæ sic exponi, aut intelligi debet: *homo*, *leo*, *cetera sunt sensitiva*: *marmor*, *jaspis*, *adamas etc.* non sentiunt.

99 Distributivam suppositionem iterum in *completam*, et *incompletam* partiri oportet. *Completa* exemplum supra habes, ubi terminus *sensitivum* convenit *singulis individuis generum*. *Incompleta* est illa, in qua terminus pro *singulis generibus*, non pro *singulis generum*, ut a jure accipitur, quemadmodum est enunciatio: *omne animal fuit in Arca Noe*: quæ tantum applicari potest animalium speciebus, non earumdem individuis. Ad hanc reduci potest illa pro-

positio: *omnes in Adam peccaverunt*; quæ eo sensu accepta; ut *omnes contraxerint peccatum originale*, Beatissima Virgini applicare nefas esset: quare in sensu tantum *exceptivo* hæc distributio enuntianda est.

100 *Suppositio collectivæ* est acceptio termini pro omnibus individuis sub illo contentis; ut *omnes Mexici incolentes excedunt decem myriades*, quod cuilibet incolæ convenire non potest; et significat, collectionem individuorum hunc numerum facile superare.

101 *Disjunctivæ* suppositio, ut quæ et *terminata* dicitur, indicat aliquem ex individuis, cui terminus convenire debet, aliis exclusis: ex. g. *aliquis Consul Romanus fuit eloquentissimus*: quam sic efferes, à Bruto omnes enumerando, donec ad Ciceronem devenias, cui solum convenire noyimus. Et hæc quidem enumeratio per particulam disjunctivam fieri oportet, ut vera sit propositio; cujus tamen prædicatum, reliquis exclusis, uni demùm applicari potest.

102 *Disjuncta* verò, quam *vagam* etiam vocant, eodem modo enuntiatur per particulam disjunctentem; his tamen convenire debet sensu, ut ajunt, *indeterminato*, de quibus prædicatur: *aliquis liber requiritur ad condiscendam Philosophiam*, æquè omnes philosophicarum institutionum libros editos comprehendit, quin aliquem determinatum designet.

103 Schol. *Suppositionem* subjecti, et prædicati facile dignoscet, dummodò, quæ hæcenus dicta sunt, ritè perceperis. Nam I. Si sub-

jectum est universale, prædicatum verò conveniat singulis sub eo contentis, suppositio erit distributiva: ut *omne sensibile vitam habet*. Quod si non singulis, sed omnibus simul sit *applicabile*, supponet *collectivè*: ex. g. *omnes horæ diei sunt 24*, collectivam suppositionem includit. 2. Prædicatum propositionis affirmativæ supponit disjunctivè; negantis verò distributivè: *Cæsar est Romanus*: nimirum aut *hic Cæsar est*, aut *ille*, aut *alter ex individuis romana civitate gaudentibus*, exponi debet. *Lapis non est vivens*, idem significat, ac si diceret, *nec est planta, nec animal, nec homo etc.* Hinc tritum proverbium: *negatio est malignantis naturæ*.

CAPUT TERTIUM.

DE MATERIALI PROPOSITIONUM DIFFERENTIA.

§. I.

Propositio universalis, particularis, singularis.

104 QUANTITATEM, et qualitatem propositionum vulgò distinguunt dialectici. Quantitatem dicunt majorem, aut minorem extensionem subjecti; eo quod pluribus, aut paucioribus sit congrua. *Qualitatem* affirmationem, aut negationem, veritatem, falsitatem etc. Prima materialem, altera formalem diversitatem enumerationibus tribuit. Nimia dividendi prolixitas confusionem inducere solet (72): adeoque ne tironum mentes obruamus, utiliores proposi-

tionum species seligemus. Plures ex dictis a numero 79 propositionum species deduci possunt; quas repetere, esset crambem eandem recoquere: alia etiam art. 94 explicata sunt.

105 Propositio igitur, si ejus materiam consideremus, *universalis, particularis, singularis* esse potest: universalis dicitur ea, cujus subjectum est terminus, qui distributive (98) convenit omnibus sub eo nomine comprehensis; ut *homo est mortalis: nulla scientia sine labore discitur.*

106 Corol. Propositiones *collectivas* nullo modo inter universales recipi debere ex definitione nuper data facile deduces: ex. g. *duodecim signa zodiacum componunt*, quæ collectiva est (100), subjectum enuntiat, quod moraliter, sive per modum collectionis unum est, quemadmodum exercitus, civitas etc., quod distributive singulis individuis sub eo comprehensis applicari non potest.

107 *Particularis* propositio erit, si subjectum conveniat alicui *indeterminatè* ex his, qui sub eo nomine comprehenduntur: ut aliquod *triangulum est æquilaterum*. Demum singularis singulari subjectum continet, cui uni individualiter talis vox applicari potest: uti *Uranus est recentissimè detectus*, in qua Uranus planetam nuper ab astronomis stellis errantibus additum significat.

108 *Indefinitas* propositiones eas vocant, in quibus ita enuntiatum subjectum, ut disertè non percipiatur, an de omnibus sub eo contentis verificetur prædicatum: hujusmodi sunt omnes illæ sententiæ generalioribus dictis ex-

pressæ, quas vulgò *qualificationes* appellant: ex. g. *Torrida zona incolæ subobscuro colore insignes sunt*: quæ quidem, si prædicatum contingenter subjecto conveniens, uti prædicta, includat, ad particulares est referenda: sin verò necessarium subjecti attributum indicat, universalis censi debet.

109 Schol. Propositionem singularem plerumque ad universalem, aut particularem adducunt auctores; ita ut quælibet propositio singularis converti possit, aut sensum referat universali, aut particulari respondentem: ex. g. *Cæsar everit rempublicam*, in hanc transferri potest: *Quidam homo Cæsar dictus: aut quicumque everit rempublicam, Cæsar fuit*. Hanc propositionem *transmutationem, conversionem*, atque *equipollentiam* vocant, de qua nonnulla tradere oportet, quippe quæ ad materiam propositionum non incongrue traduci potest.

§. II.

Conversio propositionum.

110 Omnis enuntiatio aut est universaliter affirmans, aut universaliter negans, vel particulariter affirmans, aut negans. Singulares enim ad particulares reduci supra monuimus. Has affectiones quatuor litteris vocalibus A, E, I, O designant dialectici, ac sequentibus versiculis comprehendunt, subinde ad artificiosam methodum propositiones convertendi usui futuris:

Asserit A, negat E: verum generaliter ambo.